

Urbanistický vývoj Banskej Štiavnice za posledných sto rokov

Ak sa podujmeme sledovať urbanistický vývoj našich miest v historickom čase, nemôžeme prehliadnúť nápadnú zmenu charakteru tohto procesu, ktorá sa objavuje a šíri od 19. storočia. Nie je tomu inak ani v Banskej Štiavnici. V tomto článku chceme osvetliť okrem javovej stránky formovania (a deformovania) urbanistickej štruktúry Banskej Štiavnice v tomto období aj korene a súvislosti zmien.

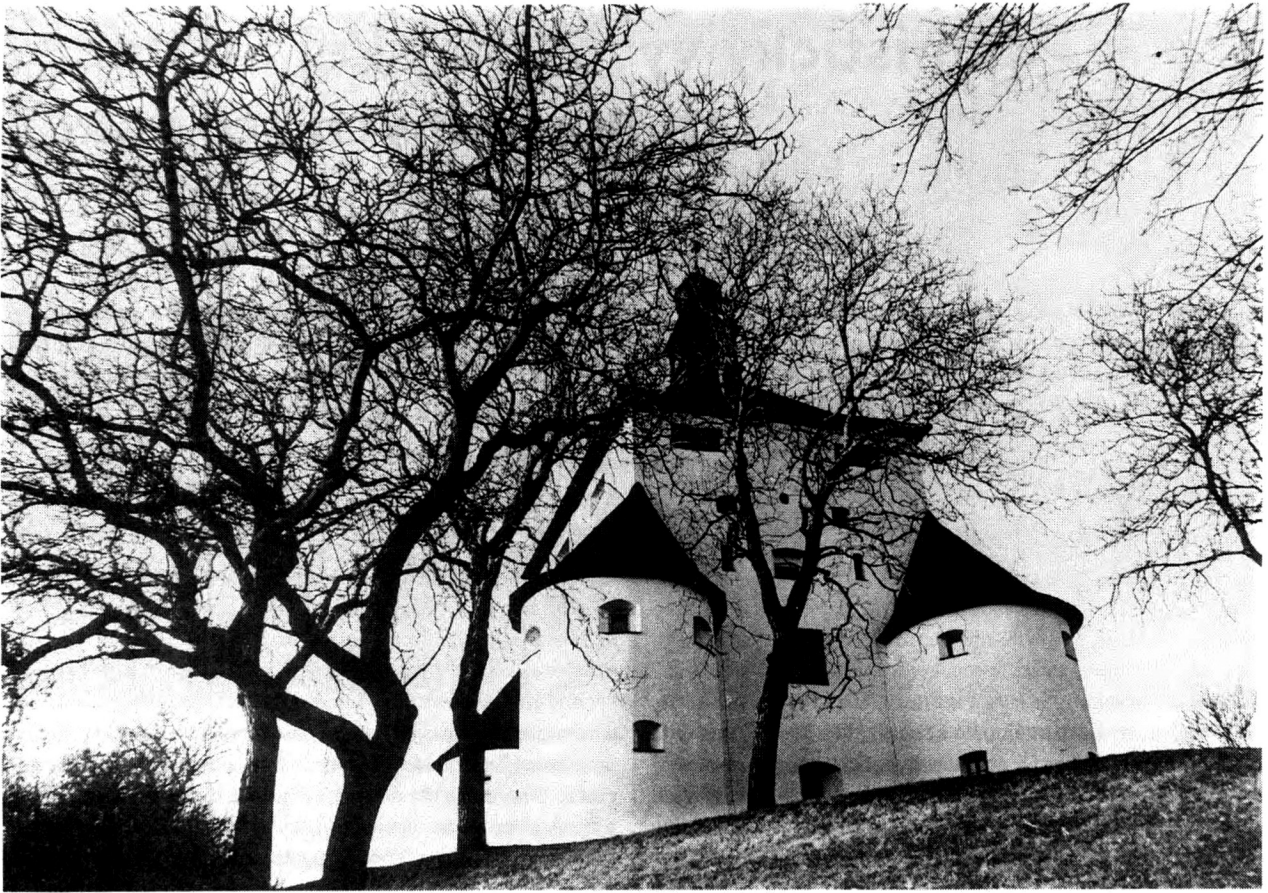
Prostredie mesta sa počas predchádzajúcich stáročí vyvíjalo v podmienkach relatívnej stability spoločenských faktorov, ktoré ho determinovali: relatívne nízky stupeň a pomalý vývoj techniky a technológie, decentralizácia moci medzi aktérov tvorby prostredia (mešťanov, mestskú samosprávu, cirkevné inštitúcie, kráľovský dvor) a ich vzájomná kontrola, kultúrna homogenita spoločnosti. Pri vnútornej premene i vonkajšom raste mesta bol urbanistický vývoj viazaný osnovou parcelácie a verejných komunikácií, pri prestavbách prevládala snaha o maximálne využitie zdedenej stavebnej podstaty. Stavebné zámery sa objektivizovali záujmami ostatných subjektov v prostredí a podriaďovali sa platným kultúrnym vzorom. Urbanistická štruktúra mesta sa rozvíjala plynule a s vysokou zotrvačnosťou hmotovo-priestorovej skladby, možno povedať organicky.

Úpadok banskoštiavnického baníctva v 19. storočí i širšie súvislosti, ako rozširovanie kapitalistických výrobných vzťahov a vzrast technických možností človeka vážne zasiahli do tradičnej spoločenskej štruktúry mesta a do tvorby jeho prostredia. Tradiční investori, t.j. mešťania, mestská samospráva a cirkev utlmili svoju stavebnú aktivitu. Noví investori, priemselná i finančná buržoázia a štát, vlastníci finančné prostriedky a moc, vymykali sa kontrole mestského spoločenstva a v prostredí presadzovali svoje partikulárne záujmy. Na konci 19. a začiatkom 20. storočia takto v Banskej Štiavnici vzniklo viacero rozsiahlych stavieb. V centre mesta boli investori viazaní hustou zástavbou, no dimenzie ich budov i tak prekračovali mierku a ustálenú hierarchiu prostredia. Len na krátkom úseku hlavnej ulice vyrástli dva bankové domy, hotel a veľký nájomný dom, trochu vyššie tri a na hornom konci nám. sv. Trojice ďalšia školská budova, všetky na mieste získanom zbúraním mešťan-ských domov alebo ich radikálnou prestavbou.

Veľkorysejšie zámery sa mohli realizovať trochu ďalej od centra. Na dolnom predmestí už v 70. rokoch 19. storočia vyrástla budova Tabakovej továrne, ktorá nielenže bezohľadne prekročila mierku prostredia, ale za obej jej padol renesančný

rubigallovský, neskôr mestský majer s vlastným opevnením. Neskôr, už na začiatku tohto storočia, postavili v blízkosti budovy továrne na bielizeň, tzv. Schindlerku. V období od posledného desaťročia 19. storočia po prvú svetovú vojnu vybudovali pri dnešnej Akademickej ulici nový areál Banickej a lesnickej akadémie, obkolesený botanicou záhradou, ktorý sa napriek monumentálnej mierke budov podarilo zakomponovať do obrazu mesta. Nedá sa to ale povedať o budove býv. štátneho reálneho gymnázia na druhej strane tej istej ulice. Práve ona je prvou zo série stavieb, ktoré v období medzi dvoma svetovými vojnami disharmonicky zasiahli do prostredia v centre mesta. Patria sem dva bytové domy v blízkosti gymnázia, bytovka pri hlavnej ulici povyšše Kammerhofu a na okraji centra ďalšia školská budova, dnes ZŠ a gymnázium. Rušivo pôsobia aj oveľa menšie objekty, ak majú takú výraznú polohu ako pôvodná benzínová čerpacia stanica úplne v centre mesta alebo rodinný dom na Hornej Ružovej ulici, postavený na terénnom výbežku. Už začiatkom 40. rokov postavili prostrediu neprimeranú budovu hotela Grand medzi farským kostolom a Kammerhofom.

Po vojne sa urbanistický vývoj Banskej Štiavnice dostáva do nového štádia - od modelu "organického" a "voluntaristického" k modelu "organizovanému", v ktorom stratenú kontrolu teritoriálnych spoločenských skupín nad vlastným prostredím nahrádza kontrola anonymných inštitúcií. Tento model, navyiac v súčinnosti so socialistickým zriadením, vytvára podmienky na realizáciu funkcionalistických koncepcií urbanizácie, ktoré boli z teórie známe už od 30. rokov 20. storočia. V r. 1949 bol vypracovaný regulačný plán mesta. Spolu s usmernením vonkajšieho rastu mesta nastolil myšlienku zlikvidovať časť jeho historickej urbanistickej štruktúry, tzv. nehodnotnej zástavby, a nahradiť ho nezávisle formovanými solitérnymi objektmi, dopravnými zariadeniami a zeleňou. Z jeho zámerov sa realizovala len výstavba malých bytových domov pod Kalváriou. Pod nimi, bližšie k centru, našťastie v pomerne ukrytej polohe, postavili mohutný solitér internátu strednej lesnickej školy.

V r. 1950 vyhlásili historické jadro Banskej Štiavnice, teda vybranú časť jej historickej urbanistickej štruktúry, za mestskú pamiatkovú rezerváciu (MPR).

Na základe uznesenia vlády SSR z r. 1970 sa začali práce na nových územných plánoch: sídelného útvaru a centrálnej mestskej zóny s MPR, ktoré potvrdili zámer odstrániť časť historickej zástavby mesta. Sedemdesiate roky boli obdobím postupného zvyšovania tlaku na intenzívnejšie využitie intravilánu sídiel a tiež obdobím, kedy sa vytvorili ekonomické a organizačné predpoklady na plošné demolácie častí historických urbanistických štruktúr miest a zdánlivo aj na vybudovanie plnohodnotných nových štruktúr na ich mieste. Ako sa však ukázalo, nadsadené predstavy sa stali príčinou dlhodobej torzovitosti výsledkov. Prvým krokom v tomto smere bola v Štiavnici výstavba panelového sídliska Juh. Ďalšia stavebná činnosť v meste prebiehala na báze individuálnej bytovej výstavby a postupne zaplňala dve lokality: Špitálku a Pod Kalváriou. Až do centra MPR sa dostala architektonicky nevhodná budova telekomunikácií.

Územný plán CMZ s MPR ukončili a schválili r. 1979 a dopracovali r. 1981. Ešte v priebehu spracovania si spolu s

podobnými plánmi iných slovenských miest získal uznanie: v územnom plánovaní sa tu totiž pokročilo od riešenia "historického jadra, vytrhnutého z priestorového kontextu, akoby išlo o historický ostrov izolovaný od súčasného urbanistického vývoja" a podarilo sa "prekonať izolacionistické poňatie a jadro riešiť v priestorovej súvislosti s centrálnou mestskou oblasťou,... teda vo funkčnej a výtvarnej súhre starého a nového ťažiska mesta" (Hruška, 1975). Územný plán pre Banskú Štiavnicu tieto princípy konkretizuje tak, že v rámci rezervácie prakticky konzervuje súčasný stav hmotovo-priestorovej štruktúry, rieši len dopravu a ďalšiu infraštruktúru a začlenenie novej funkčnej štruktúry do existujúcej zástavby. Možno povedať, že v značnej miere kľže po povrchu problému regenerácie historického jadra: ani napriek dlhoročnému spracúvaniu nenazbieral dostatok východiskových informácií, nedostal sa k podrobnejším rozborom priestorovej štruktúry, z ktorej mohol vyplývať návrh zásad pre jej korekciu alebo dotvorenie, i návrh nového využitia stavebného fondu je odtrhnutý od skutočných možností objektov. Tento prístup v tzv. zastavateľných polohách za hranicou MPR vystriedala úplná negácia historicky sformovanej urba-

nistickej štruktúry a predstavuje ho náhradná zástavba nezávislá od kontinuity miesta i mesta a zväčšujúce sa dopravné zariadenia.

Roky 1977 a 1978 priniesli uznesenie vlády SSR "o zabezpečení dôraznejšieho postupu záchrany" vybraných mestských pamiatkových rezervácií, medzi nimi i Banskej Štiavnice. Začala sa pripravovať i tzv. komplexná pamiatková obnova historického jadra mesta, v prvej etape sústredená na Námestie sv. Trojice, ktorá vlastne trvá dodnes. Počas nej, v mene záchrany pamiatkových hodnôt, časť z nich nenávratne zmizla. V súvislosti s obnovou centra sa v 80. rokoch realizovali dve stavby, ktoré sa výrazne zapísali do urbanistickej štruktúry mesta a jeho obrazu: obchvatová cestná komunikácia a sídlisko Drieňová.

Veľkorysé deštruktívno-budovateľské zámery doteraz platných územných plánov sa našťastie odsunuli vďaka novým spoločensko-politicko-ekonomickým podmienkam ad acta. Najčerstvejšou pripomienkou zostávajú plochy v okolí Tabakovej továrne, vybudované v rokoch 1988-1989, dovtedy zastavané renesančno-barokovými meštianskymi domami, kde sa pripravovala výstavba solitérnych objektov kultúrno-spoločenského zariade-

nia a ďalšej občianskej vybavenosti. Dnešný stav, kedy sa možno rovnako úspešne odvolávať na zastaranosť územnoplánovacej dokumentácie, ako aj na jej platnosť, treba však čo najskôr - ale premyslene a na kvalitatívne odlišnej úrovni - prekonať novým územným či regulačným plánom. Prvé kroky sa už podnikli.

Literatúra

- Hruška, E., 1975: Oživujeme architektonické a urbanistické dedičstvo Slovenska. Projekt, 1-2, p. 68-69.
 Kalivoda, F., 1950: Banská Štiavnica buduje. Súbor poznámok k ústretovému územnému plánu banskoštiavnickej banickej oblasti. Banská Štiavnica.
 1978: Územný plán sídelného útvaru Banská Štiavnica. URBION, Banská Bystrica.
 1979, 1981: Územný plán centrálnej mestskej zóny s mestskou pamiatkovou rezerváciou Banská Štiavnica. URBION, Bratislava.